

На правах рукопису

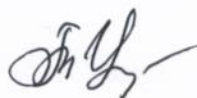
ЦЮПАК Тетяна Євгенівна.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОЛІПШЕННЯ ФІЗИЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ.**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

13.00.04 - професійна педагогіка.

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертація є рукопис.

Роботу виконано у Волинському державному університеті імені Лесі Українки.

Наукові керівники - доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН України, професор
 НІСІМЧУК Андрій Сергійович
 - кандидат педагогічних наук, доцент
 ПЛАХОТНИК Ольга Василівна

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН України, професор
 ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Едуард Станіславович
 - кандидат педагогічних наук, старший викладач
 КРАВЦОВА Ірина Броніславівна

Провідна установа - Прикарпатський університет імені Василя Стефаника.

Захист відбудеться 1 листопада 1996 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.34 в Київському університеті імені Тараса Шевченка /252601, м.Київ, вул.Володимирська, 60/.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіславено 1 жовтня 1996 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

О.В.Плахотнік

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00760565 (Т)

Загальна характеристика дослідження.

Актуальність дослідження. Перебудова всіх сфер життя суспільства, активізація особистості у розв'язанні економічних і соціальних проблем підвищують вимоги до виховання молоді. Сьогодні соціальне замовлення – це підготовка відповідального, ініціативного, самостійного, дисциплінованого громадянина, здатного до самоосвіти, самовиховання творчого мислення, готового до праці і виконання різноманітної суспільної діяльності. Особливої актуальності в умовах розбудови української державності набувають питання підготовки не тільки професійно грамотних людей, а й фізично загартованих людей, збільшення їхнього активного періоду життєдіяльності.

Провідна роль у реалізації цього соціального замовлення належить шкільному фізичному вихованню, яке має стати дієвим фактором всебічного розвитку особи і водночас засобом формування здорового способу життя, засобом задоволення поточних і перспективних потреб народного господарства у фізично міцних, здорових працівниках.

Проблема вдосконалення змісту, методів і форм фізичного виховання перебуває в центрі уваги науково-педагогічної громадськості не перше десятиліття. Нині вона набуває ще більшої актуальності через зниження в учнівської молоді інтересу до фізичного виховання. Останніми роками ми стали свідками виникнення негативного явища в середовищі підлітків: недостатня увага дорослих до проблем виховання, незайнятість, підкріплена дитячим егоїзмом, схильність підлітків до проявів жорстокості відкрили дорогу до самоутвердження учнівської молоді.

Відлученню дітей від фізичного виховання сприяли зростаючий вплив на них нових розважальних форм, їхнє прагнення наслідувати іноземну музику, одяг, манери поведінки. Оскільки у цьому наборі немає фізичної досконалості, знизився інтерес до фізичного виховання та

й матеріальна база погана, бракує басейнів, кортів, обладнаних спортивних майданчиків, відповідного оснащення. У багатьох /особливо сільських/ школах немає кваліфікованих педагогів фізичного виховання, які добре володіють сучасною технологією фізкультури. Уроки фізкультури здебільшого традиційно зводяться лише до виконання фізичних вправ за зразком.

Сьогодення вимагає вирішення одного з невідкладних завдань - поліпшення фізичного виховання молоді, виявлення педагогічних умов його удосконалення. Важливо відродити народні традиції, звичаї, ритуали фізичного виховання, озброїти педагогів сучасними знаннями психології, анатомії, фізіології, гігієни, дозувати навантаження, враховуючи вікові та індивідуальні особливості. Потрібно створити педагогам відповідні умови для утвердження власних шкіл з відповідним контингентом дітей і з врахуванням специфіки регіонів.

Проблеми шкільного виховання розробляються вченими, педагогами багатогранно. Фізичне виховання - це складна динамічна система, якій властиві специфічна структура і розмаїття питань для дослідження. Зокрема, становлення і розвиток фізичного виховання вивчали В.А.Старков, А.С.Корольова, В.Ф.Прядченко, М.М.Бака, О.М.Вацеба, Є.Н.Приступа. Ряд вчених досліджували різні аспекти організації процесу фізичного виховання. Значний інтерес до проблем розвитку здібностей школярів VII-VIII класів, руховими діями як фактора підвищення ефективності уроків фізичної культури виявив В.С.Переверзев. Методику навчання фізичних вправ підлітків II-ІЗ років на основі врахування типологічних особливостей нервової системи аналізував Ю.В.Близнюк. Принципи добору і методики використання коригуючих вправ у фізичному вихованні школярів молодших класів досліджував І.Ю.Карпук. Цікавим для педагогів-практиків є дослідження А.О.Бескопильного, присвячене організації самостійних занять фізичними

вправами учнів II-ІЗ років із застосуванням системи педагогічного контролю. Систему керування розвитком фізичних здібностей дітей шкільного віку в процесі занять фізичною культурою і спортом розробив Л.В.Волков.

Аналіз наукових доробок, близьких до теми дисертаційного дослідження, показує, що вони мають велике значення. Проте сучасні завдання розвитку української держави вимагають докорінного поліпшення напрямів виховання молоді, системи фізичного виховання, його процесу, змісту, методів, форм виявлення педагогічних умов його вдосконалення, вивчення інноваційного пошуку вчителів фізкультури, методів використання народних засобів фізичного виховання. Це й обумовило вибір теми нашого дослідження "Соціально-педагогічні умови поліпшення фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи". Проблема дослідження зумовлюється, зокрема, деякими суперечностями, розбіжностями між вимогами до фізичного виховання і традиціями, досвідом, практикою навчально-виховного процесу у школі, специфікою навчальної програми, недостатнім часом, відведенням на фізкультуру, відсутністю цілеспрямованої взаємодії вчителів і батьків.

Об'єкт дослідження - аналіз педагогічних фактів, явищ, пов'язаних з удосконаленням шкільного фізичного виховання.

Предмет дослідження - визначення властивостей, зв'язків, особливостей шкільного фізичного виховання.

Мета дослідження полягала в тому, щоб з'ясувати та обґрунтувати педагогічні умови вдосконалення фізичного виховання учнів, розкрити оптимальні шляхи і засоби, що забезпечують його ефективність.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначено завдання:

I/ розкрити історичні аспекти розвитку шкільного фізичного

виховання;

- 2/ визначити мету фізичного виховання в сучасних умовах;
- 3/ проаналізувати складові компоненти змісту навчальної програми з фізичного виховання учнів;
- 4/ з'ясувати на основі розробленої нами методики, які саме педагогічні умови, оптимальні шляхи і засоби сприятимуть поліпшенню фізичного виховання, теоретично обґрунтувати їх.

Розглядаючи формулювання гіпотез як творчу фазу досліджень, ми проаналізували результати наукових праць, досвід роботи шкіл, вчителів. Отримані матеріали дають змогу розглядати шкільне фізичне виховання як керований процес.

На основі цього можна висунути гіпотезу, що удосконалення процесу шкільного фізичного виховання можливе за таких педагогічних умов: інноваційна діяльність вчителів; виховання в учнів інтересу до фізкультури, бажання загартовуватися; озброєння учнів валеологічними знаннями, формування об'єктивного уявлення про значення занять фізкультурою для власного здоров'я, вплив вправ на позитивне функціонування певних органів; забезпечення матеріальної бази для занять фізкультурою.

Методологічною основою дослідження були положення про діалектичний зв'язок і взаємозумовленість суспільних явищ і процесів; принципи історизму, науковості, гуманізації, демократизації; положення загальної теорії діяльності, а також теорії навчальної діяльності, обґрунтування шляхів і засобів формування в учнів потреби в заняттях фізкультурою, фізичними вправами.

При вирішенні зазначених завдань було використано комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної, соціологічної, філософської літератури; вивчення педагогічного досвіду фізичного виховання в загальноосвітніх школах; педагогічне спосте-

реження; методи масового збору інформації: анкетування, опитування, інтерв'ю, бесіди, аналіз навчально-методичної документації /програма, методичні розробки/; дослідно-педагогічна робота /констатуючий, формуючий експерименти/; організація та аналіз конкретних педагогічних ситуацій і умов; якісний та кількісний аналіз, статистичне і математичне опрацювання результатів дослідження.

Дослідження проводилося в декілька етапів.

На I е т а п і - 1990-1991 - було вивчено і проаналізовано психолого-педагогічну, філософську, соціологічну літературу з проблем виховання учнівської молоді, виділено аспекти фізичного виховання, вивчено досвід роботи шкіл, учителів, проаналізовано педагогічні факти, явища, властивості, зв'язки, що впливають на вдосконалення процесу шкільного фізичного виховання.

II е т а п - 1992-1994 - становила тривала дослідно-педагогічна робота в процесі якої ми виявляли і перевіряли оптимальні педагогічні умови ефективного вдосконалення фізичного виховання.

III е т а п - 1995-1996 - включав всебічний аналіз і перевірку вірогідності дослідно-педагогічної роботи, а також впровадження окремих наукових результатів у практичну діяльність роботи загальноосвітніх шкіл.

В і р о г і д н і с т ь отриманих результатів було забезпечено завдяки характеру дослідження, що відбувалося в чітко визначених і контрольованих умовах, а також реалізації комплексної методики дослідження, яку підтверджено дослідною роботою.

Н о в и з и а дослідження полягає у визначенні й обґрунтуванні соціально-педагогічних умов поліпшення процесу шкільного фізичного виховання, розкритті оптимальних шляхів і засобів, які забезпечують його ефективність, що свідчить про досягнення поставленої мети дослідження.

Т е о р е т и ч н е з н а ч е н н я дослідження полягає в педагогічному обґрунтуванні мети фізичного виховання; розробленні педагогічної технології стимулювання учнів до самостійних занять фізичними вправами; визначенні критеріїв сформованості в учнів інтересу і потреби у фізичному вдосконаленні; аргументованій дослідно-педагогічній перевірці системи педагогічних умов удосконалення процесу фізичного виховання.

П р а к т и ч н е з н а ч е н н я дисертаційного дослідження полягає в тому, що отримані результати можна безпосередньо впроваджувати у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи на основі інноваційної діяльності учителів, введення до нього народних засобів фізичного виховання. Основні висновки і науково-методичні рекомендації, що містяться в дисертації, можуть бути використані вчителями фізкультури, методичними об'єднаннями шкіл для удосконалення шкільного фізичного виховання.

А п р о б а ц і я р е з у л ь т а т і в дослідження здійснювалася: в процесі багаторічної роботи автора вчителем школи і викладачем вузу, безпосередньої участі у дослідно-педагогічній діяльності з удосконалення шкільного фізичного виховання в нормативних рамках уроку; шляхом участі в різних нарадах, семінарах з цієї проблеми, конференціях, а також висвітлення в кількох публікаціях.

На захист винесено такі положення:

1. Передумовою удосконалення фізичного виховання є конструювання такого змісту, засобів, які б забезпечували формування стійкого інтересу і потреби учнів у фізичному самовдосконаленні.

2. Розроблені та науково обґрунтовані педагогічні умови, за яких відбувається удосконалення процесу шкільного фізичного виховання.

3. Рекомендації щодо удосконалення фізичного виховання учнів

загальноосвітньої школи.

Структура дисертації відповідає логіці дослідження і складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатка.

У ВСТУПІ обгрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, сформульовано його гіпотезу; розкрито вірогідність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; обгрунтовано положення, що їх винесено на захист; подано відомості про апробацію.

У першому розділі "Теоретико-практичні основи шкільного фізичного виховання" проаналізовано тенденції становлення і розвитку теорії та практики фізичного виховання учнівської молоді; дано характеристику змістових компонентів суті і мети фізичного виховання; здійснено аналіз базисних елементів навчальної програми з фізичної культури для учнів загальноосвітньої школи.

Зародження, становлення і розвиток фізичного виховання на вітчизняному ґрунті бере свій початок з далекої давнини. Елементи фізичної культури були вже у слов'ян, про що свідчать знайдені під час розкопок різні предмети матеріальної культури, засоби для гри /волосяні м'чі, дерев'яні кулі, списи/, наскальні, настінні зображення обрядових танців, елементів полювання, рибальства, стрільби, метання списа, плавання. Самобутні форми фізичного виховання древніх слов'ян, які жили на землях Придніпров'я, на відміну від форм фізичного виховання античних рабовласницьких держав, були пов'язані не стільки з військовою справою, скільки з побутом і працею /землеробством, тваринництвом, полюванням, рибальством/. Все це вимагало фізичної сили, вправності, кмітливості, сили волі, витривалості, знаць, певних умінь і навичок. Нерідко перед початком якоїсь фізичної діяльності спершу проводили відповідне тремування.

Розвиток фізичного виховання породжував нові його форми - різноманітні ігри, вправи, змагання з бігу, кулачного бою, метання списа, стрільби, чому сприяв міжнародний досвід. Так, фізичні вправи, ігри, а їх було 400 видів, зображені на фресках, знайдених у Древньому Єгипті, досвід спартакського та афінського фізичного виховання актуальні і в сьогоденні.

Відмітимо, що досвід і практика фізичного виховання мають певне значення, оскільки вони сприяють переходу з покоління в покоління, з країни в країну систем фізичного виховання, ігор, фізичних вправ, тіловиховання, диференціації зжстосовуваних вправ: гімнастика або загальне фізичне виховання і агоністика /спеціальна підготовка та участь у змаганнях/. Саме з цієї метов було організовано перші спеціальні школи, побудовано спортивні майданчики, проведено перші змагання, найвеличніші з яких Олімпійські ігри 776 р. до н.е. стали історичною традицією, утверджуючись із століття в століття.

Перші основи науки про загальну фізичну культуру, відображені в педагогічних ідеях, стали підґрунтям для подальшого розвитку теорії виховання, зокрема її складової - фізичного виховання. Фізичне виховання в наступний період набуло військово-прикладного характеру.

Фізичне виховання /ігри, фехтування, верхова їзда, боротьба/ мало на меті розвиток гнучкості, краси і вишуканості рухів. Значну увагу надавали вправам із списом, заняттям на перекладних, шестах, канатах і гімнастичних стінках, стрибкам і бігу, грі в м'яч, плаванню, метанню списа і дротика. Цінним було поєднання фізичних вправ з народним фізичним вихованням. Популярними стали народні національні танці, різні способи сасооборони без зброї /ушу, сумо, джіу-джіцу, карате, кеудо, нагіната/, запозичені з Китаю, Японії, які мали оздоровчу спрямованість.

Значні зміни в системі загального фізичного виховання розпо-

чалися з епохи Відродження, яка породила свої ідеології, свою культуру, свої наукові теорії, в тому числі і фізичного розвитку.

У теорії і практиці утверджувався образ людини - вольової, рішучої, непохитної, земної у своїх почуттях і помислах. Суспільство потребувало фізично досконалої людини. З метою виховання здорових, сильних громадян передбачалася система фізичних вправ, які повинні були формувати першочергові уміння і навички у фізичному розвитку дитини, починаючи з перших днів її життя. У наукових працях обґрунтовувалася важливість загартовування дітей, яких привчали зносити втому, незгоди, нестатки.

На вітчизняному ґрунті яскравим твором, в якому було розглянуто питання педагогіки фізичного виховання, стала книжка вченого монаха, вихованця Києво-Могилянської академії, Єпітафія Славинецького "Громадянство звичаїв дитячих". Це була перша спроба педагогічного аналізу ігор і фізичних вправ, які мали гігієнічне та етичне спрямування. Наприкінці XIX століття у Росії було затверджено інструкцію, що містила докладну програму фізичних вправ /гімнастика, ігри, прогулянки і стройові вправи/, які вводили як обов'язковий предмет у чоловічих навчальних закладах.

Розвиток шкільного фізичного виховання в Україні після 1917-1918 рр. був зумовлений кардинальними соціальними змінами, які відбувалися в країні. Педагогічна наука і культура гостро і болюче реагували на них. Ідейна боротьба, простолінійні твердження про переваги соціалістичного ладу порівняно з капіталістичним, нехтування загальнолюдськими цінностями - все це приводило до ігнорування конструктивних досягнень педагогічної науки. Основною соціально-педагогічною цінністю стало виховання нової людини - борця, захисника завоввань революції. Шкільне фізичне виховання своєрідно ввібрало в себе основні риси і типові особливості пролетарської

фізичної культури: революційне виховання молоді в процесі виконання фізичних вправ; гіпертрофованій зв'язок фізичного виховання з трудовим навчанням і вихованням; військово-прикладний характер фізичних вправ; колективні форми фізичного виховання на основі проголошеного принципу колективізму.

Першу програму з фізкультури було розроблено Наркомосом 1927 року. В ній сформульовано такі завдання фізичного виховання: зміцнювати здоров'я, розвивати фізичні якості, формувати гігієнічні навички, виховувати моральні якості. Дальший розвиток фізичного виховання в школі визначала постановва ЦК ВКП /б/ "Про організаційне зміцнення фізкультурного руху" від 16 жовтня 1929 року. У 1932 році було введено нову програму з фізкультури, яка включала, крім практичного, і теоретичний матеріал. Програмові і нормативною основою шкільного фізичного виховання стали комплекси ГПО I ступеня і БПО.

У роки Великої Вітчизняної війни фізичне виховання було невіддільним від військової підготовки. В 1942/43 навчальному році вона стала обов'язковою.

У повоєнні роки до програм фізичної підготовки було внесено зміни в зв'язку з виходом вітчизняного спорту на міжнародну арену. Основною метою фізичного виховання було вдосконалення спортивної майстерності для завоювання в основних видах спорту світової першості. Це знайшло відображення в навчальних програмах і в перебуванні організації роботи. З 1954/55 навчального року було введено нову програму з фізичного виховання для початкових, семирічних і середніх шкіл. У ній підкреслювалася важливість різних видів фізичного виховання. Важливою та основною функцією шкільного фізичного виховання було визначено освітню. У I-X класах потрібно було формувати в учнів уміння та навички з основних видів гімнасти-

ки, спорту, ігор. Зміст освітніх завдань у навчальних програмах уточнювався конкретно для кожного класу, на основі принципу від простого до більш складного. Для закріплення й удосконалення умінь, навичок програма передбачала домашні завдання, основою яких були вправи, вивчені на уроці.

У 60-ті роки фізична культура в школі сприяла розвитку дитячого масового спорту: спочатку змагання між класами, школами, а потім і на рівні міста та району. Шкільний учитель, крім проведення уроків фізкультури, займався також тренерською роботою, готуючи свої команди до масових змагань.

Наступна зміна змісту шкільного фізичного виховання припадає на сімдесяті роки, що й було відображено в навчальних програмах. Нова, удосконалена, програма з фізкультури, затверджена 1975 року, передбачала спрощення завдань, вилучення з програми складних умінь та навичок. Програма пропонувала диференціацію навчання учнів: для хлопців - підготовка до служби в армії, для дівчат - художня гімнастика з метою формування в них естетики рухів тіла. У програмі підкреслювалося значення систематичного впливу на виховання фізичних якостей саме в межах уроку.

Наступний етап у розвитку шкільного фізичного виховання пов'язаний з реформою загальноосвітньої і середньої школи 1984 року. Реформа висувала серйозні вимоги до організації фізичного виховання, наголошувала на потребі докорінних змін у його здійсненні. Тодішні соціологічні дослідження, висновки медичних обстежень показали жахливу картину стану здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовки дітей. Тому й було введено "Комплексну програму фізичного виховання учнів I-XI класів загальноосвітньої школи". Підкреслимо, що, як і раніше, програма була єдиною для всіх шкіл усіх республік. Вона ґрунтувалася на змісті і вимогах Всесоюзного комплек-

су ГПО. Комплексна програма не відображала загальні наукові дослідження, не враховувала розроблені науково-методичні проблеми фізичного виховання. По суті вона комплексно об'єднала різні форми вправ, які традиційно використовувалися в практиці шкільного фізичного виховання.

Подальші зміни в суспільстві, що сталися в 90-х роках, зумовили потребу по-новому розглянути проблеми шкільного фізичного виховання, визначити шляхи його вдосконалення. Один з них полягав у тому, що по-іншому було осмислено освітній підхід. Суть поняття "фізкультурна освіта" було проаналізовано з точки зору сучасного уявлення про розвиток законів і закономірностей такої науки, як фізична культура. Поняття "фізкультурна освіта" визначали і трактували відповідно до його історичного розвитку.

В організації шкільного фізичного виховання велика увага приділяється оздоровчому аспекту: основною цінністю стає здоров'я учнів, високий рівень їхнього фізичного розвитку і фізичної підготовки. Відповідно до стратегії перебудови народної освіти єдина програма вважається недоліком. Тому цілком правомірно постає питання про потребу конкретних варіантів шкільних програм із врахуванням регіональних умов /гірських, степових/, культурно-історичних традицій, матеріально-технічного забезпечення конкретних шкіл, а також професійної підготовки учителів, особливостей інтересів і потреб учнів.

Необхідність визначення змістових компонентів мети фізичного виховання в сучасних умовах зумовлюється, зокрема, тим, що взявши за основу лише теорію особистості, в ряді випадків неможливо обґрунтовано аналізувати зміст фізичного виховання і проектувати його вдосконалення. Формування змісту фізичного виховання є важливим процесом, проте він буде неповноцінним, без актуалізації його мети.

Потреба розв'язання проблем змістових компонентів мети зумовлюється і тим, що це дає змогу коригувати в реалізації змісту фізичного виховання формування відповідних позитивних якостей. Оскільки всебічний гармонійний розвиток - це багатопланова проблема, необхідним і правомірним є багатоаспектовий підхід до визначення мети фізичного виховання. Згідно із завданнями нашого дослідження можна визначити два основних аспекти мети всебічного гармонійного розвитку особи: 1/соціальний, що відображує найбільш загальні вимоги до виховання взагалі і фізичного зокрема; 2/виховання з точки зору розвитку основних якостей особи.

У теорії виховання велику роль відіграє розвиток фізичних сил особистості як фактор її всебічного формування. Відтак, чим більшим є ступінь розвитку фізичних і духовних здібностей людини, тим продуктивнішою стає її робота. Отже, загальна мета і мета фізичного виховання спрямовані на всебічний розвиток особи, а це означає, що їхні змістові компоненти взаємодіють, доповнюючи один одного.

Мета, завдання виховання, на кожному етапі розвитку суспільства уточнюються, що потребує вдосконалення змісту виховання, зміни методів, форм, а також створення нових, ефективних, умов для їхньої реалізації.

Навчальну програму з фізичної культури побудовано на основі принципу врахування вікових особливостей учнів. Молодший, середній, старший шкільний вік має певні особливості, тому закономірною є диференціація навчального матеріалу.

Суть навчальної програми полягає в різномічному розвитку рухових дій, здібностей учнів. Це знайшло відображення в розподілі часу на розвиток рухових дій /з I по XI класи/, у викладенні програмового матеріалу урочних і самостійних занять із врахуванням ста-

тево-вікових особливостей учнів /від 6 до 17 років/ і видів рухових дій, які вони мають розвивати.

Навчальна програма з фізичної культури включає такі основні взаємопов'язані частини: 1/пріоритетний матеріал для навчання і розвитку фізичних якостей; 2/матеріал для обов'язкового повторення і домашніх завдань; 3/навчальні нормативи та тести з фізичної підготовки.

На наш погляд, ця структурна частина програми потребує доповнення теоретичними знаннями з історії фізичної культури і спорту, біомеханіки фізичних вправ, фізіології і психології фізичного виховання в сім'ї, основ фізичного тренування, а також відомостями про засоби і методи розвитку рухових здібностей, спортивне тренування, прийоми і методи самоконтролю, саморегуляцію фізичного і психічного стану.

З метов поліпшення фізичного виховання навчальна програма з фізкультури повинна включати такі основні базисні елементи:

1. Система знань, що відображують причинно-наслідкові зв'язки і залежності, які виникають під час фізкультурно-спортивної діяльності. Принципово важливо, при передачі знань уникати незмінних і абсолютних зразків, стандартів, шаблонів, виховувати мотиваційно-ціннісне ставлення до знань, розуміння їхньої відносності, змінності, залучати учнів до процесу постійного оновлення їх. Самі знання мають бути повними і глибокими, конкретними та узагальненими, характеризуватися усвідомленістю і міцністю, оперативністю і гнучкістю, адже вирішувати і діяти компетентно учні починають тільки в наслідок здобуття глибоких знань.

2. Досвід фізкультурно-спортивної діяльності, відображеної в уміннях і навичках.

3. Досвід творчої фізкультурно-спортивної діяльності щодо

оволодіння новими методами, способами, прийомами, пов'язаними з пошуком нових рішень, виконуваних у змінених умовах.

4. Досвід емоційно-ціннісного ставлення до фізкультурно-спортивної діяльності.

У другому розділі "Теждежії вдосконалення фізичного виховання учнів у межах функціонуючих і спеціально створених соціально-педагогічних умов" розглянуто проведену дослідно-експериментальну роботу з удосконалення технології фізичного виховання в нормативних рамках уроку; визначено інноваційні введення, як провідну педагогічну умову поліпшення процесу фізичного виховання учнів; охарактеризовано використання народних засобів фізичного виховання в навчально-виховному процесі.

Аналіз базових елементів змісту і практики фізичного виховання дав змогу визначити напрями дослідно-експериментальної роботи, констатувачого і формуручого експерименту з перевірки педагогічних умов удосконалення фізичного виховання учнів. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 102 вчителі фізкультури, 481 учень загальноосвітніх шкіл № 17, 20, 23 м.Луцька, 87 батьків.

Реалізація мети експериментального дослідження обумовила завдання, які поетапно ми вирішували в процесі фізичного виховання учнів в експериментальних і контрольних класах. Вони полягали в тому, щоб: 1/проаналізувати функціонуючі і спроектувати спеціальні педагогічні умови, які сприятимуть удосконаленню процесу фізичного виховання; 2/визначити педагогічні умови ефективного поєднання різних видів індивідуальної, групової, колективної діяльності учнів на уроках фізкультури; 3/в'ясувати за яких умов різне поєднання індивідуальної, групової, колективної діяльності учнів найефективніше впливає на формування і розвиток їхніх позитивних якостей; 4/обґрунтувати вихідні дидактично-методичні положення змісту /програм/

фізичного виховання, застосування якого сприяло б цілеспрямованому формуванню потреби займатися фізкультурою і спортом.

Вирішення перелічених вище завдань пов'язане із визначенням у процесі дослідно-експериментальної роботи ролі і місця окремих видів фізкультурної діяльності учнів на уроці, стимулів і умов, що спонукають до виявлення ініціативи, самостійності і творчості. Ми передбачали, що учні У-VII класів з огляду на їхні вікові особливості мали найбільшу рухливість, яка могла трансформуватися у свідому активність і самостійність за певних умов, а також, що учні цих класів відповідно до вимог навчальної програми з фізкультури вміють самостійно виконувати відповідні вправи, самостійно виконувати поставлені вчителем завдання, самостійно відтворювати знання. Однак дослідження показало, що в учнів такі уміння не сформовано. Загальна фізична підготовка обмежується вмінням відтворювати прості дії тільки при безпосередньому контролі вчителя. Складніші завдання вимагають неодноразового пояснення і репродукції виконання дій /табл. I/.

Як показують дані табл. I з У класів лише II % виконують фізичні вправи самостійно. У VI класах з 82 учнів самостійно виконують вправи 13 %, а у VII класах із 78 учнів самостійно виконують вправи лише 15 % учнів.

Таблиця I.

Сформованість вмінь учнів виконувати вправи та відтворювати знання, %.

Показник	Класи		
	У	VI	VII
1	2	3	4
Самостійно виконують вправи	II	13	15

I	2	3	4
Самостійно відтворюють знання	7	9	II
Виконують вправи під контролем учителя	89	87	85
Відтворюють знання за допомогою вчителя	93	91	89

Ці показники зумовили добір комплексу вправ, який відповідав би віковим особливостям і спряв фізичному розвитку підлітків /зміцненню м'язової системи організму, поліпшенню кровообігу тощо/. Показ відповідних вправ ми супроводжували роз'ясненням їхнього значення. При кількісному та якісному аналізові виконання фізичних вправ увага зверталася на правильність і фактичну точність запам'ятовування і повторення їх. Важливим критерієм було осмислення значення тих чи інших фізичних вправ, розуміння їхнього впливу на організм.

У процесі дослідної роботи ми поєднували різні типи фізичних вправ у межах уроку, що зумовлювалося програмою і завданнями формуючого експерименту. Реалізація завдань здійснювалася на основі взаємозв'язку в структурі уроку діяльності вчителя і діяльності учнів. Під час дослідно-експериментальної роботи було проведено серію уроків фізкультури, на яких діяльність учителя і учнів характеризувалася різними варіантами взаємодії.

Важливою педагогічною умовою вдосконалення процесу фізичного виховання є творча праця вчителя, впровадження ним інновацій у навчально-виховний процес з метою ефективного розвитку і формування особистості, збереження її здоров'я як основної цінності. Введення інновацій у процес фізичного виховання вимагає творчості вчителя. Для творчої інноваційної роботи вчителя властива та форма передбачення, яка включає нове як результат мислительної діяльності.

Важливою умовою ефективності нововведень, що їх впроваджують у навчально-виховний процес, є поширення новаторського досвіду.

Складний процес реалізації інновацій залежить від мотивів діяльності вчителів, від рівня сформованості у них творчих умінь.

Впровадження інновацій у навчально-виховний процес цілком залежить від учителя. Тут слід диференціювати введення інновацій як авторську творчість і як творче запозичення і застосування їх. Аналіз рівня сформованості творчих умінь у 64 вчителів фізкультури показує, що незалежно від стажу роботи він значно нижчий, ніж інші уміння /табл. 2/.

Таблиця 2.

Рівень сформованості творчих умінь учителів.

Сформовані уміння	Кількість учителів, %
Гностичні	18
Комунікативні	26
Конструктивні	20
Організаторські	24
Творчі	12

Дані табл. 2 свідчать, що найбільш сформованими є комунікативні уміння - 26 %, а найменш сформованими - творчі /12 %/.

Творчий характер підготовки вчителів фізичної культури вимагає психологічної переорієнтації: з мотивації споживача навчально-наукової інформації на актуалізацію потреби в реалізації власних індивідуально-творчих можливостей. Результати творчої діяльності вчителів фізкультури із впровадження інновацій показують конкретні її наслідки: це і оригінальні композиції гімнастичних вправ, і нові способи виконання вже відомих фізичних вправ. Практика свідчить, що більшість учителів належить до тих, хто використовує інноваційні ідеї інших. Відтак, цілком закономірно, що ті самі нововведення вчителі сприймають та застосовують по-різному: одні з них активно сприймають нове і з ентузіазмом впроваджують його в навчально-

виховний процес, доповнюючи своїми ідеями, та поширюють далі; інші ставляться до нововведень помірковано, застосовуючи їх після попереднього аналізу та осмислення.

З аналізу даних опитування вчителів фізкультури м.Луцька видно, що найбільша частина вчителів /28,2 %/, вводячи інновації, керуються мотивом внести зміни в процес фізичного виховання з метою його поліпшення; на другому місці перебуває мотив поліпшення ефективності фізичного розвитку учнів /26 %/, на третьому - піклування про здоров'я учнів /18 %/, на четвертому - бажання стимулювати учнів до самостійності /17 %/ і нарешті, на п'ятому - небажання відстати від інших /10,2 %/. На основі цих показників можна зробити висновок, що вчителям притаманні досить ґрунтовні і стійкі мотиви, що стимулюють інновації.

Дослідженням встановлено, що інноваційна робота вчителів фізичного виховання поліпшиться, якщо буде: належна матеріальна база для інноваційної роботи; відповідна підготовка і зацікавленість учителів у нововведеннях; визначено професійний статус вчителів на основі фіксації їхньої індивідуальної інноваційної діяльності; інноваційний досвід пошириватиметься шляхом проведення семінарів, методичних нарад, публікацій.

Жодна система фізичного виховання як частина фізичної культури народу, ніякі інновації не виникають із нічого, шляхом запозичення. Нові системи формують, використовуючи спадок минулого. Суспільна форма фізичної культури досить рідко змінюється стрибкоподібно та безконфліктно. В процесі історичного розвитку постійно тривали пошуки кращих шляхів, кращої організації і кращих методів народного фізичного виховання. В українській скарбниці фізкультурного виховання є велика кількість самобутніх вправ, рухливих ігор, які зберігав, передаючи з покоління в покоління народ. Ці вправи та ігри в своїй

сукупності мали забезпечити більш - менш всебічний, за поняттями того часу, фізичний розвиток особистостей, а саме: розвивати конкретні фізичні і вольові здібності.

Вивчаючи та аналізуючи народні ігри, вправи з метою використання їх у фізичному вихованні, потрібно враховувати, що не всі можна застосовувати в тому вигляді, в якому вони збереглися до наших днів. Щоб досягти найбільшої ефективності вирішення освітньо-виховних і оздоровчих завдань, слід класифікувати, педагогічно осмислити їх, вилучивши з них несприятелі елементи, а також збагатити народні ігри, вправи новими, не порушуючи їхньої суті і змісту. Під час творчого переосмислення, збагачення ігор і вправ новим змістом треба дотримуватися основного принципу - збереження народного, національно-специфічного аспекту.

Від правильного вибору, забезпечення педагогічних умов використання народної гри на уроці, визначення її місця в структурі уроку, ступеня впливу гри на освітньо-виховні завдання залежить якість фізичного виховання учнів. Важливою педагогічною умовою цієї методики є відповідність гри, вправи меті уроку, руховим діям, що їх вивчають на даному уроці, вирішенню педагогічних завдань. Виконання цих вимог сприятиме більш якійсній реалізації навчальної програми.

Класифікувати народні засоби фізичного виховання можна на основі таких організаційних і педагогічних ознак: а/відповідність типу уроку; б/вплив на формування рухових умінь і навичок; в/вплив на розвиток основних рухових якостей: сили, швидкості, спритності, витривалості, комплексу якостей; г/місце проведення уроку.

На уроках фізкультури, враховуючи визначені вище педагогічні умови, доцільно використовувати народні ігри та вправи. Вчителі позитивно оцінюють значення народного досвіду, його вивчення та застосування. Так, 45,1 % вчителів вказують на потребу в методичних

матеріалах щодо застосування народних ігор, вправ для фізичного виховання; 72,3 % учителів відмічають залежність використання народних ігор від наявності спортивного залу, відповідного майданчика; 37,3 % учителів підкреслюють, що вони готові використовувати народні ігри, вправи незалежно від умов. Водночас 31,7 % учителів зазначають, що бракує впорядкованих збірників ігор і вправ українського народу /за невеликим винятком/, а також науково розроблених методик відбору народних рухливих ігор, фізичних вправ, методично вивіренних рекомендацій щодо їхнього застосування. Методичну неспідготовленість до використання народно-національних засобів фізичного виховання відмічають 52,3 % учителів, вважаючи її важливою причиною недостатнього застосування ними народних рухливих ігор і вправ.

Багато українських національних дитячих ігор не стали об'єктом спеціальної уваги. Організація і проведення їх цілком залежать від індивідуальної самодіяльності і певною мірою їх пушено на самоплив. Зважаючи на ту роль, яку можуть відігравати при активному використанні народні національні засоби і форми фізичного виховання, слід ширше вивчати, аналізувати і систематизувати їх на основі педагогічної і культурно-історичної цілеспрямованості.

У висновках сформульовано основні результати дослідження.

Необхідність пошуку шляхів удосконалення процесу шкільного фізичного виховання, виявлення педагогічних умов його поліпшення зумовлені соціально-економічними і правовими змінами розбудовного періоду української державності. Через недостатню психофізичну готовність сучасної людини до взаємодії з змінюваними умовами навколишнього середовища спостерігається зниження показників фізичного розвитку, параметрів фізичної працездатності і стану здоров'я в соціальних групах населення і, зокрема, учнівської молоді. Протя-

гом життя одного покоління дуже зросла інтенсифікація розумової праці учнів на тлі зниження рухової активності, що спричиняє ослаблення організму.

Практичний досвід народу поступово було узагальнено і відображено в теоретичних ідеях. Плідна думка практиків і теоретиків привела до створення системи фізичного виховання, яка вбирала вже ще окремі види фізичних занять, а багато напрямів. У наукових дослідженнях здійснено цільову класифікацію різних соціальних форм фізичної культури з давніх часів і до вьогодення. У наукових дослідженнях здійснено цільову класифікацію різних соціальних форм фізичної культури з давніх часів і до сьогодення. Історична спадщина фізичного виховання ввїбрала цікаві творчі знахідки, аналіз і вивчення яких нині можуть слугувати меті поліпшення цього фізичного виховання. Тривалі дослідження, дослідно-експериментальна робота дали можливість визначити педагогічні умови поліпшення шкільного фізичного виховання і виділити серед них найефективніші:

- реалізувати мету і завдання фізичного виховання при формуванні в учнів такої цільової установки, яка б дала змогу розглядати фізичну культуру як засіб до професійної діяльності, що задовольняє потреби суспільства у фізичному розвитку молоді, а також як засіб розвитку, становлення всебічно розвинутої гармонійної особистості із соціально адекватним типом ставлення до діяльності, якій властиве прагнення до саморозвитку і самоудосконалення фізичних якостей і особливостей;

- шкільне фізичне виховання можна поліпшити у разі істотної зміни програми навчання і виховання учнів, яка б не тільки забезпечувала ділову колективістську мотивацію, самооцінку моральних, творчих, естетичних та інших духовних якостей, культуру спілкування, співпраці, співавторства;

- поліпшити фізичне виховання учнів можна при застосуванні діяльнісно-особистісного підходу, що ґрунтується на таких принципах, як активність, міжпредметні зв'язки, єдність свідомості і діяльності, неперервність, виховує і розвиває навчання, єдина спрямованість педагогічного колективу, сім'ї, учнівської громадськості, відповідних організацій на виховання майбутніх громадян-трудівників, визначення специфічних можливостей і конкретних завдань фізичного виховання на окремих ступенях освіти.

Основний зміст дисертації відображено в її публікаціях:

1. Лікувальна фізична культура як реабілітаційний засіб при лордозах і кіфозах у дітей шкільного віку //Матеріали XXXVIII наук. конфер.профес.-викл.складу Луцького пед.ін-ту. Ч. II.- Луцьк, 1992.- С. 372-374.

2. Формування фізичних та гуманістичних рис у підлітків //Матеріали XXXIX наук.конфер.профес.-викл.складу Луцького пед.ін-ту.- Ч. I.- Луцьк, 1993.- С. 18-19.

3. Сучасні аспекти виховання учнів у процесі продуктивної праці /Методичні рекомендації.- К., 1993.- 23 с.

4. Студентам - про відродження народних традицій /Методичні рекомендації.- К., 1993.- 49 с.

5. Педагогічні особливості розвитку позитивних рис підлітка у процесі занять фізичною культурою /Методичні рекомендації.- Луцьк, 1993.- 22 с. /у співавторстві/.

6. Історичні та сучасні аспекти педагогічної технології /Методичні рекомендації.- Луцьк, 1993.- 29 с. /у співавторстві/.

7. Формування позитивних рис особистості у процесі кращавчої роботи //Матеріали XI наук.конф.профес.-викл.складу і студентів Волинського держ.ун-ту.- Ч. I, 1994.- С. 99-100.

8. Роль учителя фізичної культури у формуванні позитивних рис характеру школяра //Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні.- Луцьк, 1994.- С. 250-251.

9. Роль краєзнавчої роботи у підготовці учителя фізичної культури //Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні.- Луцьк, 1994.- С. 465-466 /у співавторстві/.

10. Ставлення учнів до виконання громадських доручень //Матер.міжнар.наук.-практич.копф. /педагогічна технологія у сучасному вузі/.- Луцьк, 1995.- С. 81-83.

II. Роль учителя фізкультури у формуванні громадянської активності підлітків //Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції.- Київ-Луцьк, 1996.- С. 173-178.

Tsiupiak T. E.

Social-pedagogical conditions of the improving of physical training of pupils at the secondary school.

The dissertation is for rivalry of the (university) degree of candidate of pedagogical science on specialization 13.00.01-the theory and history of pedagogics; Kyiv University named after Taras Shevchenko, Kyiv, 1996.

Pedagogical facts, phenomena and processes of the improving of physical training of pupils at the secondary school were studied and analyzed.

Pedagogical conditions, optimal ways and devices, which provide the improving of the process of physical training of pupils, were determined.

Forms and methods of improvement of professional ability of physical culture's teachers are denoted.

Цюпак Т.Е. Социально-педагогические условия улучшения физического воспитания учеников общеобразовательной школы.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальностям ІЗ.00.01 – теория и история педагогики, ІЗ.00.04 – профессиональная педагогика. Киевский университет имени Тараса Шевченка, Киев ; 1996.

Исследовались и анализировались педагогические факты, явления и процессы улучшения физического воспитания учеников общеобразовательной школы.

Определены педагогические условия, оптимальные пути и средства, которые обеспечивают улучшение процесса физического воспитания учащихся. Указаны формы и методы совершенствования профессиональной компетентности учителей физической культуры.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура, народні ігри, рухлива гра, інновації.

1130800

Ав 35.766

АВ 35.706